

UDK: 299.5(560)(061.1EU)
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1147, str. 34-52.
Izvorni naučni rad
Priljubljen: 12. jun 2012.

Slobodan JANKOVIĆ¹

Odnosi Ankare i Brisela i njihovo prelamanje na Balkanu

SAŽETAK

Rad se sastoji od sedam celina koje ukazuju na istorijat i prirodu odnosa Turske i Evropske unije, ali i posledicu odnosa dvaju aktera na politiku Turske prema balkanskim zemljama. Autor primećuje konstantnu reislamizaciju političke elite i javnog prostora koja traje još od prvih višestranačkih parlamentarnih izbora u toj zemlji 1950. godine, a koja kulminira dolaskom na vlast Partije pravde i razvoja 2002. godine. Odnosi EU i Turske ukazuju na verovatno definitivni zastoj čega su svesna oba aktera, ali čemu i doprinose kako evropski političari, tako i proislamiističke elite u Turskoj. Naizgled paradoksalno deluje činjenica da je EU bila ključni spoljni podstrekač slabljenja tradicionalnog sekularnog uporišta turske vojske. Gubljenje iluzija u mogućnost ulaska u EU za Tursku naglašava njenu samostalnu politiku projektovanja regionalne sile koja bi trebalo da obnovi uticaj Male Azije u pojedinim zemljama koje su nekad bile u sastavu Osmanskog carstva. Poslednje poglavlje razmatra i, sve manju, mogućnost ostvarenja tog plana, barem kada je u pitanju Balkan.

Ključne reči: Turska, EU, Srbija, sekularizam, Balkan.

Republika Turska ima višedecenijsku istoriju pridruživanja Evropskoj uniji. Tokom pola veka, koliko taj proces traje (od 1963. godine) došlo je do značajnih promena u Evropskoj zajednici koja je pretvorena u Evropsku uniju u okviru koje su integrisane Evropske zajednice (za uglj i čelik, za atomsku energiju, ekonomsku zajednicu). Velike promene obeležile su i Tursku u kojoj je u istom periodu uz povremene zastoje dolazilo do

¹ Mr Slobodan Janković, istraživač – saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: slobodan@diplomacy.bg.ac.rs. Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodno ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, Ministarstva nauke Republike Srbije, ev. br. 179029, za period 2011–2014. godine.

postepene reislamizacije javnog života. Odnosi Turske i EU bitni su kako za razumevanje aktualnih trendova u međunarodnoj politici u Evropi i susednim regionima tako i zbog važnosti oba aktera za politiku Srbije. Uz ukazivanje na opšti karakter odnosa Ankare i Brisela nastojaćemo da objasnimo deo evropske politike Turske na našem poluostrvu koji ilustruje i opšti odnos dvaju entiteta.

Period od uspostavljanja Turske republike do početka 90-ih što se tiče Turske i balkanskih država, odlikovali su etničko čišćenje i tenzije na ivici rata. U Carigradu je 1955. i 60-ih obavljen poslednji talas proterivanja Grka. Oko 360.000 muslimana je od 1984. do 1989. nasilno ili iz straha napustilo socijalističku Bugarsku put Turske. Ovo i povremene međusobne krize NATO partnera – Grčke i Turske – koje su imale i ishodište u okupaciji severnog Kipra 1974, posredno su uključile (pretežno) maloazijsku državu u balkanska zbivanja.²

Od kraja Hladnog rata i početka jugoslovenskih ratova Turska postaje akter balkanske politike kao partner jedne od zaraćenih strana u BiH (muslimanske), a zatim kao zemlja koja učestvuje u međunarodnim vojnim misijama. Konačno, povremene tenzije sa Grčkom nastavljaju se i tokom 90-ih godina, što je kulminiralo 1996. godine sporom oko ostrva i nekoliko morskih stena u Egejskom moru.³

U ovom radu trudićemo se da prikazemo karakter odnosa EU i Turske danas, i ulogu koju EU integracije imaju u savremenom unutrašnje-političkom životu Turske. Istraživanja, zvanična dokumenta ali i reakcije državnika zemalja članica Unije te zvaničnika same EU, poslužiće nam za ilustraciju odnosa kojim se bavimo. Na početku rada napravićemo kratak istorijski osvrt na dominantne trendove u Turskoj politici kako bismo lakše razumeli kontekst u kojem političke elite u toj zemlji koriste pitanje EU u javnom diskursu. Posle analize bilateralnih odnosa i konteksta u kojima se odvijaju, daćemo i prognozu odnosa zvanične Ankare i Brisela u narednom periodu.

Kratak istorijsko-politički osvrt

Od nastanka, transformacijom ostatka Osmanskog sultanata u Republiku Tursku 1923. godine, Turska se opredelila za vesternizaciju i sekularizaciju koja je odredila i dalje političko, ekonomsko i delom kulturno naganjanje zapadnoj, odnosno, evropskoj civilizaciji. Mustafa Kemal zvani Ataturk (otac Turaka) je pored raskida sa carskim i verskim uređenjem

² "Bulgaria apologises to its Turks for "Revival Process"", SETimes.com 18/01/2012, Internet, http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/01/18/feature-01, 14/05/2012.

³ Spor oko ostrva Imije/Kardaka i nekoliko morskih stena. Videti o tome više u: Stergios Arapoglou, Major, Hellenic Air Force, "Dispute in The Aegean Sea The Imia/Kardak Crisis", AU/ACSC/011/2001-04, April 2002, Maxwell Air Force Base, Alabama, Internet, 22/05/2012.

(sultan je bio i vrhovni verski poglavar, halifa), uveo državni nacionalizam i turkizaciju koja ima korene u reformama iz druge polovine 19. veka kada su počeli prvi progoni na etničkoj osnovi u Osmanskom sultanatu. Nova vlast je radikalizovala nacionalističku politiku, atipičnu za prethodni carski period. Pri kraju XIX veka počela su sistematska proganjanja i nasilja nad nemuslimanskim i neturskim življem. Ona su kulminirala progonom i pogromom Jermena (1915) te Grka iz Male Azije i iz Carigrada (1922, 1955. i 60-ih godina XX veka). Tako je usvojen nacionalistički koncept države sa prvobitno jednopartijskim sistemom. Turkizacija se ogledala i u menjanju imena gradova, a nizom zakona država se obračunala i sa islamskim identitetom.

Usvajanjem političkog pluralizma 1945. omogućene su pretpostavke za održavanje prvih višestranačkih parlamentarnih izbora 1950. Prvi izbori doneli su i novu vladu koja je za razliku od republikanske stranke u svom programu nudila i određene pogodnosti za nacionalne manjine, kao i određene verske slobode.⁴ Predsednik vlade Adnan Menderes 31. jula 1959. godine započeo je pregovore o ulasku u Evropsku ekonomsku zajednicu. Već naredne godine, usled nemira izazvanih od strane pripadnika ekstremne levice i desnice, te studentskih demonstracija, vojska je izvršila puč (27. maj 1960). Krajem oktobra 1965. vojska je prepustila vlast civilima. Kako bi predupredila rad vlade koji bi bio u neskladu sa Ataturovim principima, vojska je podstakla osnivanje ustavnog suda i Senata. Najvažniji i najuticajniji organ vlasti koji je tada uspostavljen bio je Nacionalni savet bezbednosti – NSB (*National Security Council – Milli Güvenlik Kurulu*, MGK) koji je zamenio do tada manje važno i drugačije sastavljeno Više veće nacionalne odbrane (MSYK). NSB je savetničko telo Veću ministara za pitanja od nacionalnog interesa. Ovime je vojska sebi omogućila direktnije mešanje i uticaj na politiku vladajućih stranaka. Posle novog puča 1980. godine vojska je dodatno ojačala ulogu NSB kao i ulogu predsednika koji ujedno predsedava ovim telom. Ono što je konstanta turske unutrašnje politike od prvih izbora 1950. do danas jeste postepeno jačanje uloge islama u političkom životu. Naime, upravo one partije koje su nudile sve novije verske slobode su i pobeđivale na izborima. Od 80-ih, kada je i vojno sekularističko vođstvo uvidelo neminovnost kompromisa sa kulturno-religijskim nasleđem i činjenicom da zemlju sa preko 95 odsto naseljavaju muslimani, prihvatilo je tzv. tursko-islamsku sintezu (*türk-islam sintezi*). Pošto je na izborima 1983, prvim posle puča, pobedila Otadžbinska stranka koja se zalagala za veće verske slobode, usvojeno je shvatanje da je zarad jedinstva zemlje neophodno graditi osećaj zajedničke pripadnosti islamu, a ne samo naciji. S druge strane, umereno okretanje islamu (uglavnom formalno, pošto su brojna ograničenja i zabrane u ispoljavanju verskih obeležja ostala) doprinelo je i efikasnijoj borbi protiv ekstremista na levom i desnom polu. Kurdski separatizam oličen najvećma u aktivnostima PKK

⁴ Tada je ponovo odobreno nošenje fesa, turbana, i korišćenje arapskog jezika za najavu prvog dana Ramazana. Prema: A. Biagini, *Storia della Turchia contemporanea*, Milano, 2002, str. 119.

(delatna od 1978) i njenih političkih izdanaka oslabljen je upravo učvršćenjem zajedničkog islamskog identiteta. Zato vladajuća Partija pravde i razvoja (u daljem tekstu AKP) ima veliku podršku i među kurdskim glasačima. Islamizacija odozgo, koja je trebalo samo da postojeći deo grupnog identiteta (religijski) usvoji u onaj od države promovisani, podrazumevala je i jednoobraznost u smislu promovisanja samo sunitskog islama. Država je pomagala izgradnju sunitskih džamija u alevitskim naseljima i sponzoriše učestvovanje alevitskih školaraca na časovima veronauke gde se predaju osnovi sunitskog islama.⁵ Školske programe definiše Direkcija za verska pitanja pri Vladi Turske (Dijanet, Vladino telo koje je ujedno najviši verski autoritet u Turskoj osnovano je 1924. kao zamena za Halifu).

EU i sekularizam Turske

Kemalističko-nacionalističke i sekularne snage koje imaju ili su imale glavnu potporu u vojsci i Republikanskoj narodnoj stranci (*Cumhuriyet Halk Partisi*, CHP) gube na značaju i zbog sprovođenja reformi koje zahteva i predlaže EU. Civilna kontrola nad vojskom i smanjenje uloge turske vojske te reforme Nacionalnog saveta bezbednosti iz 2001. i 2003, rezultat je turskog pridruživanja i pristupanja EU. Posle usklađivanja sa „kopenhagenskim kriterijumima“, ovo telo je prvi put postalo podjednako sastavljeno od strane civila i vojnog vrha i vremenom izgubilo mnoga ovlašćenja. Pored ovog spoljnog pritiska, dolazak AKP na vlast 2002. ojačao je unutrašnji pritisak na vojsku da postepeno gubi vlast u zemlji. Vojska, kao glavna brana reislamizaciji društva, permanentno je prolazila kroz interne čistke oficira kod kojih bi se otkrila značajnija privrženost islamu. Međutim, kako je umereno islamistička stranka Pravde i razvoja (AKP na vlasti od 2002. godine) izbegla uvođenje novog vanrednog stanja odnosno zabrane (2002. i 2008), ona je s izgovorom evropskih integracija oslabila poziciju vojske. Republikanska (sekularistička) stranka je najveći uspeh od 1977. godine postigla na redovnim izborima 2011. sa osvojenih 25,98% glasova, ali je i AKP postigla najveći uspeh do sada – 49,90% glasova. Pri tome je biračko telo AKP od 2002. godine udvostručeno sa 10.763.904 na 21.442.206 glasača.⁶

Tako, naizgled paradoksalno, vladajuća islamistička stranka je uspela da nastavi sa reislamizacijom i slabljenjem onih snaga koje se zalažu za sekularno uređenje uz pomoć EU. Referendumima iz 2007. i 2010. AKP je dodatno ojačana a uloga vojske dalje oslabljena.

⁵ Videti o tome u: „Alevis decry state control over religions“, *The National* Nov 10, 2008, Internet <http://www.thenational.ae/news/world/europe/alevis-decry-state-control-over-religions>, 23/05/2012; J. K. Peuche, Turkey: Court ruling shows authorities' refusal to see alevism as a religious community, 18 February 2002, Internet, www.rferl.org, 21/05/2004.

⁶ Republikanci su istovremeno imali značajno uvećanje elektorata ali za pet miliona, a ne za deset miliona i sedamsto hiljada kao AKP.

Turska vladajuća stranka nije se oslanjala samo na *evropske integracije* u borbi da se savlada i potčini vojni aparat. Kroz više različitih afera, od kojih je *Ergenekon* najveća, turska vojska je oslabljena kadrovski a opao joj je i imidž u javnosti. U okviru procesa razotkrivanja zavereničke organizacije za koju se tvrdi: da se zvala „Ergenekon“, da je nastala u dosluhu turskih bezbednosnih struktura i Pentagona (kao i tajne državne terorističke mreže u drugim članicama NATO, poput Gladio u Italiji) i da je odgovorna za najveći deo terorističkih akcija do prve polovine 2011, uhapšeno je preko 500 ljudi iz vojske, pravosuđa, medija i drugih institucija. Ovo su svakako optužbe potekle ili podstaknute od strane AKP. Advokat koji brani optužene za zaveru tvrdi da je to borba Novog svetskog poretka protiv Turske i da je slično urađeno u Srbiji, Hrvatskoj, Gruziji i Ukrajini.⁷ Međutim, 2012. godine došlo je do novog talasa hapšenja bivših i aktuelnih najviših pripadnika vojske, što je dodatno oslabilo sekularističke snage. U januaru 2012. uhapšen je Ilker Bašbug (*Ilker Basbug*), bivši načelnik Generlaštaba turske vojske (penzionisao se avgusta 2010), što je najviši oficir uhapšen u ovim čišćenjima navodnih zaverenika. U aprilu 2012. uhapšeno je još osam oficira (od kojih četiri aktivna) pod optužbom da su kovali zavere za promenu vlasti 1997. godine („meki puč“ protiv Erbakanove islamističke vlade) i protiv kasnijih vlada (naravno onih Partije pravde i razvoja).⁸ Ove čistke se nastavljaju i krajem maja 2012. najavljeno je istraživanje još učesnika u 'postmodernom' puču, kako turska štampa i vlada nazivaju tihi puč iz 1997, kada je vojska smenila vladu islamista.

EU i Turska

Odnosi Turske i EU (ranije EZ) određeni su: a) geografskom bliskošću, odnosno od prijema Grčke u EZ 1981. susedstvom; b) političkim, ekonomskim i bezbednosnim privlačnim ili odbijajućim faktorima i odnosom snaga u pomenutim oblastima; i c) društvenom i kulturološkom bliskošću.

a) Turska se graniči sa tri članice EU (sa Bugarskom i Grčkom na kopnu i sa Kiprom na moru). Ona učestvuje u evropskim a ne azijskim sportskim i drugim takmičenjima.

Teritorija koju kontroliše Ankara ima strateški međunarodno važan položaj s obzirom na to da se nalazi na međi Evrope i Azije i obuhvata Bosforski moreuz i Dardanele, odnosno morski prolaz ka i od Rusije i Kavkaza.

Turska se graniči i sa Irakom (352 km) na čijem severu živi bitna turkmenska manjina. Ankara teži da preko ove manjine osnaži svoj uticaj na

⁷ „Pitanje koje je podelilo Tursku: Šta je Ergenekon?“, SE Times 13/06/2011, Internet, http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/articles/2011/06/13/reportage-01, 01/11/2011.

⁸ „Eight Turkish officers arrested in 1997 coup probe“, Reuters, Internet, <http://www.reuters.com/article/2012/04/21/us-turkey-arrests-idUSBRE83K07U20120421, 24/05/2012>.

susednu državu koja je važan snabdevač i EU zemalja energentima. Pored Turkmena na severu Iraka nalaze se brojniji Kurdi koji su kao saveznici SAD i *Koalicije voljnih*, koja je 2003. okupirala Irak, dobili autonomiju. Turska ima dva velika spora sa iračkim Kurdima: borbu za onemogućavanje stvaranja kurdske države i s druge, za sada uspešnu, inicijativu da naftom bogato područje oko grada Kirkuka ne pripadne Kurdistanu. Podrška turkmenskoj manjini između ostalog je važna Turskoj i zbog borbe za sudbinu Kirkuka. Turska od 2007. dobija obaveštajnu pomoć od SAD po pitanju kretanja kurdskih paramilitarnih organizacija u severnom Iraku.⁹

Turska se graniči sa Sirijom (822 km), s kojom je pokvarila donedavno stalno unapređivane odnose. Uloga Turske u sve izglednijem međunarodnom vojnom napadu na Siriju od izuzetne je važnosti. Naime, veliki deo sirijske opozicije i štab tzv. „Slobodne armije Sirije“, nalaze se u Turskoj i u direktnoj su vezi sa turskim ministarstvom spoljnih poslova.¹⁰ Granica sa Iranom (499 km) pruža mogućnost grupama potpomognutim iz ove susedne zemlje da uspešnije (logistika) operišu unutar Turske i obratno. Turkofonski Azerbejdžan deli 9 km svoje granice sa Turskom, dok hrišćanska Gruzija ima zajedničku liniju od 242 km. Granice sa Bugarskom (240) i Grčkom (206) su ujedno i granice sa balkanskim zemljama.

Iako učestvuje u brojnim evroatlantskim strukturama i organizacijama i nastoji da postane članica EU, samo tri posto njene teritorije nalazi se na evropskom kontinentu dok ostatak pripada Aziji.

b) S obzirom na to da su Tursku osnovale snage inspirisane francuskom revolucijom, one su se zalagale za sekularizaciju i državni nacionalizam da bi se, posle Drugog svetskog rata, orijentisale na partnerstvo sa Zapadom. Iskoristivši svoju geografsku poziciju, zvanična Ankara nalazeći se na granici sa tada moćnim SSSR, (p)ostala je strateški partner angloamerikanaca u ograničavanju projekcije sovjetske sile u Sredozemlje. Članica je NATO od 18. februara 1952. godine. Članstvo u NATO istovremeno je služilo i kao snažno sredstvo odvratanja od Sovjeta koji su imali planove za okupaciju istočnog dela Male Azije.

Vlada Adnana Menderesa prvi put je 1959. podnela zahtev za pridruživanje EEZ (kasnije EZ pa EU). Turska se još 1987. godine prijavila za pristupanje EU. Ona je 1995. potpisala carinsku uniju sa EU a 1999. dobila status kandidata. Posle godinu dana nedoumica, Turska je 2005. započela pregovore o pristupanju ali je od tada zatvorila samo jedno poglavlje. Ona ne ispunjava zahtev primene dodatnog protokola Sporazumu iz Ankare o carinskoj uniji, koji se odnosi na (grčki) Kipar. Zbog toga, ali i drugih primedbi, Savet EU je decembra 2006. odlučio da ne otvara 8 ključnih poglavlja (sloboda kretanja

⁹ "Turkey: National Security Council Convenes to Take Tough Measures in Anti-terrorism Fight", *August 18, 2011*, Internet, <http://www.business-turkeytoday.com/turkey-security-council-convene-to-take-tough-measures-in-anti-terrorism-fight/>, 25/10/2011.

¹⁰ "Dispatch: Turkey and the Free Syrian Army", *STRATFOR* November 16, 2011 Internet, <http://www.stratfor.com/analysis/20111116-dispatch-turkey-and-free-syrian-army>, 18/11/2011.

robe, spoljni odnosi, finansijske usluge, poljoprivredni i ruralni razvoj itd.).¹¹ Nezaobilazna prepreka punom pristupanju Turske jeste njeno odbijanje da prizna Republiku Kipar koja je od 2004. godine punopravna članica EU. Turska ne primenjuje odredbe dodatnog protokola Sporazumu iz Ankara koji predviđa proširenje carinske unije sa još 10 zemalja (koje su postale EU članice 2004. a među njima i Kipar), iako je potpisala ovaj dokument jula 2005. godine.¹² Turska je najavila i da će bojkotovati saradnju sa predsedavanjem Unijom koje će od sredine 2012. preuzeti kiparska vlada.

EU, odnosno zemlje članice, glavni su spoljnotrgovinski partner Turske. Ankara je 2010. godine imala spoljnotrgovinski deficit sa EU-27 od 19,102 milijarde evra, pri čemu je iz EU dolazila gotovo polovina celokupnog turskog uvoza (46,3%), a sledeći partneri su Irak (5,3%), Rusija (4,1%), SAD (3,4%), i UAE (2,9%).¹³ Turska je peta na listi glavnih izvoznih tržišta za EU a sedma na listi glavnih izvoznika u EU. Deficit u razmeni sa EU raste, pa je 2009. iznosio 7,9 milijardi evra, 2010. godine 18,9 milijardi a 2011. 25,1 milijardi evra, što je otprilike polovina ukupnog spoljnotrgovinskog deficita Turske u 2011. (52,9 milijardi evra).¹⁴ Ovaj udeo EU u turskoj trgovini neznatno je opao u prvom trimestru 2012, kada je na zemlje EU odlazilo 42,3 odsto turskog uvoza, među kojima prednjači Nemačka.¹⁵

c) Činjenice da u Turskoj decenijama raste pritisak 'od dole' (iz naroda) da se izvrši reislamizacija (prema istraživanju iz 2007. godine 97 odsto stanovništva – od 74.724.269 – je religiozno)¹⁶ a da aktuelna vlada već devet godina sprovodi umerenu reislamizaciju društva uporedo sa novim talasom sekularizacije u posthrišćanskoj Evropskoj uniji (koji je započeo s krajem Hladnog rata), neminovno dolaze u koliziju. Do pre nekoliko godine nezamislive osude multikulturalizma od strane nosioca najviših državnih funkcija u Ujedinjenom Kraljevstvu, SR Nemačkoj i Francuskoj, i najava nove integracije u Nemačkoj, usmerene su protiv dosadašnjeg negovanja partikulariteta na nivou etničko-versko-kulturnih manjinskih zajednica u razvijenim državama EU.

¹¹ "EU-Turkey relations", Internet, http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/turkey/relation/index_en.htm, 25/10/2011.

¹² O zastoju u EU pristupanju Turske videti više u: Vincent Morelli, "European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations", *Congressional Research Service* RS22517, September 9, 2011, pp. 2-11.

¹³ Turkey, TRADE A2 - CG/MP, 8-Jun-11, Internet, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113456.pdf, skinuto: 24/10/2011; i <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/turkey/>, 25/05/2012.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ FOREIGN TRADE STATISTICS, MARCH 2012, No: 10805, Republic of Turkey - TurkStat, 30/04/2012, Internet, <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10805>, 25/10/2011.

¹⁶ KONDA Research and Consultancy - Religion, secularism and the veil in daily life, prema Vikipediji, Internet, http://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Turkey#cite_note-5, 25/10/2011. Broj stanovnika je prema Turkstatu od 31. decembra 2011, Internet, <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10736>.

Bivši francuski predsednik Žiskar d'Esten (*Valéry Marie René Georges Giscard d'Estaing*), kao predsedavajući tela koje je sastavljalo Predlog ustava za EU, 2002. godine je izjavio da bi prema njegovom mišljenju ulazak Turske u Uniju bio kraj EU.¹⁷ Unija, prevashodno neformalno, ne želi da primi članicu koja ima preko 70 miliona religioznog ili delimično religioznog muslimanskog stanovništva. Tursku koja prema demografskim projekcijama za desetak godina treba da nadmaši Nemačku po broju stanovnika. U Velikoj Britaniji predsednik Vlade i ministar spoljnih poslova doživljavaju veliku opoziciju unutar svoje partije i zbog neispunjenja obećanja da će organizovati referendum o ostanku ili napuštanju EU.¹⁸ U takvoj atmosferi podrška ulasku Turske u EU teško da bi uticala povoljno na stabilnost Vlade Ujedinjenog Kraljevstva. Predsednik Francuske (tada) Nikolas Sarkozy i nemačka kancelarka Angela Merkel 2010. godine su izjavili da je koncept multikulturalizma propao i Turskoj nude privilegovano partnerstvo a ne članstvo u EU.¹⁹ Bez obzira na izbor novog predsednika Francuske, za koga se Turci nadaju da će im biti naklonjeniji, dokle god Ankara ima sukob i ne priznaje jednu od članica EU (Republiku Kipar), doživljavaće protivljenje niza evropskih država i zbog pretnje po identitet, kulturu, samom mogućnošću da religiozni muslimani postanu veliki udeo evropskog društva.

Gvido Vestervele, ministar spoljnih poslova Nemačke, čiji je legitimitet posle kraha Liberalne stranke u Nemačkoj doveden u pitanje, tokom posete Turskoj, 13. oktobra 2011, pozvao je EU na fer odnos prema Turskoj.²⁰ Međutim, Evropska komisija je u izveštaju od 12. oktobra 2011. konstatovala da Turska nije napredovala u pristupnim pregovorima. Komesar za proširenje Štefan File kritikovao je Tursku zbog odnosa prema Kipru.²¹ Najnoviji primer neverovatne perspektive turskog priključenja EU jesu izlaganja predsednika Evropskog parlamenta Martina Šulca, tokom njegove posete zemlji kandidatu (28–29. maja 2012). Šulc je u Istanbulu „skromno“ savetovao domaćine da u cilju daljih evropskih integracija treba da daju Kurdima nešto „između suverene države i regiona sa visokim stepenom autonomije zadržavajući teritorijalni integritet”.²² Dakle, posle nekoliko

¹⁷ "Turkey entry 'would destroy EU'", VVS 8 November, 2002, Internet, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2420697.stm>, 26/10/2011.

¹⁸ "Conservative conference: Britain should remain in EU, Cameron insists", Internet, <http://www.guardian.co.uk/politics/2011/oct/02/conservative-conference-britain-remain-eu-cameron>, 02/10/2011.

¹⁹ "Mr Erdoğan goes to Germany", Mar 1st 2011, Internet, <http://www.economist.com/node/21016433>, 03/10/2011.

²⁰ "Westerwelle urges EU to be fair to Turkey", *Hürriyet Daily News*, Internet, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=westerwelle-urges-eu-to-be-fair-to-turkey-2011-10-13>, 19/10/2011.

²¹ "EU says Turkey's entry bid stalled, criticizes Ankara on Cyprus gas dispute", *Today's Zaman* 12 October 2011, Internet, <http://www.todayszaman.com/news-259646-eu-says-turkeys-entry-bid-stalled-criticizes-ankara-on-cyprus-gas-dispute.html>, 19/10/2011.

²² "Euro speaker links Kurdish autonomy to EU accession", *Hürriyet* May/30/2012, Internet, <http://www.hurriyetdailynews.com/euro-speaker-links-kurdish-autonomy-to-eu-accession.aspx?pageID=238&nID=21929&NewsCatID=338>, 30/05/2012.

dana u kojima se ugašeni plamen evroentuzijazma Turaka nastojao ponovo zapaliti zbog pobede Fransoe Olanda u Francuskoj, Šulcov hladni tuš isključio je svaku realnu pretpostavku za njegovo razgorevanje. Zašto bi Turska stvarala državu u državi, tj. entitet sa višom od visoke regionalne autonomije? No, ovo nije bilo dovoljno pa je Šulc u izlaganju pred turskim parlamentarcima čestitao dalju demokratizaciju davanjem više prava organizacijama civilnog društva da učestvuju u procesu donošenja odluka – iako njih niko nije izabrao da u tom procesu učestvuju. Šulc je tražio: a) još veću civilnu kontrolu vojske, dakle podržao je kurs hapšenja turskih uniformisanih sekularista; b) promenu ustava u saglasju sa opozicijom; c) više osiguranja za punu ravnopravnost manjina i onih koji su „istorijski bili isključivani iz političkog procesa” – žene, mlade, etničke i religijske manjine (naravno on ne objašnjava kako su to mladi i žene isključeni iz političkog procesa); d) promena ustava; e) ‘drastične’ reforme između ostalog i u reformi pravosuđa.²³ Jednostavnije rečeno, predsednik Evropskog parlamenta poručio je da: „Nije tajna da će put ka članstvu u EU biti dug i težak. Od Turske se zahtevaju drastične promene...” Dakle, zemlja kandidat tek treba da se drastično menja da bi posle dugog procesa ušla u Uniju koju potresa najveća kriza od njenog osnivanja.

Turska vlada ne želi ulazak u EU

Koncept strateške dubine i turske politike izgradnje sile kosi se sa politikom jačanja EU i njene projekcije sile izvan granica Unije (Turska nije jedini obuzdavajući faktor EU, to su i pojedince članice kao UK i Francuska, za vlade Sarkozija). Naime, Turska namerava da na Balkanu, koji je delimično u sastavu EU, igra ulogu regionalne sile koja sebe predstavlja kao integrativni pol. Ona je još 1992. predložila osnivanje projekta Crnomorske saradnje koji je 1998. godine prerastao u Crnomorsku organizaciju za saradnju.²⁴ Tada je ova inicijativa Turske, dogovorena sa SAD, predstavljana kao jedna od regionalnih inicijativa koje treba da pomognu evro-atlantskim integracijama zemalja u regionu Jugoistočne Evrope. Ovakva uloga Turske u skladu je s američkom politikom kontrole EU koja je prvobitno zamišljena kao ekonomsko evropsko krilo NATO.

Turska u skladu sa konceptom spoljne politike koji je 2001. godine objavio sadašnji ministar spoljnih poslova Turske Ahmed Davutoglu – Strateška dubina, podrazumeva jačanje Turske u postosmanskom prostoru i turkofonim zemljama Kavkaza, eventualno i Centralne Azije. O ovoj politici detaljno je pisao prof. Darko Tanasković u knjizi

²³ “Speech by Martin Schulz, President of the European Parliament for the Opening of the ‘Civil Society Facility - Parliamentary Exchange and Dialogue’”, *European Parliament* 28-05-2012, Internet, http://www.europarl.europa.eu/the_president/en/press/press_release_speeches/speeches/sp-2012/sp-2012-may/speeches-2012-may-6.html, 30/05/2012.

²⁴ Levent Bilman, “The Regional Cooperation Initiatives in Southeast Europe and the Turkish Foreign Policy”, *Perceptions Journal of International Affairs*, Volume III, Number 3, September–November 1998.

„Neoosmanizam: Povratak Turske na Balkan“. Ekonomska kriza i slabljenje EU te narastajuće razočaranje Turaka u EU zbog pridruživanja koje traje od 1959. odnosno 1963. godine, pospešuju tursku politiku proširenja uticaja čiji je cilj da postane ako ne svetska (kako se nadaju turski politstratezi) onda barem regionalna sila koja će dominirati u nekoliko balkanskih država (ali i u vanevropskim zemljama). Jedan od preduslova za tako nešto jeste i nesputanost evropskim direktivama odnosno odlukama saveta EU i EK.

Zanimljiva je i turska reakcija na najnovije uslove koji dolaze iz EU kako bi se zamrznuti proces pristupanja nastavio. Ministar turske Vlade za Evropske integracije Egemen Bağış (*Egemen Bağış*), povodom izjava Martina Šulca, predsednika evropskog parlamenta, koji je imao sastanke sa predsednikom, premijerom Turske, predsednikom Turske velike narodne skupštine, vladajuće i opozicionih partija ali i Šulcovog intervjuja nemačkom *Der Tagesšpiglu* (*Der Tagesspiegel*), istakao je da ne pati Turska od zamora reformi (*reform fatigue*) već da je EU istrošena. On je istakao da njegova zemlja nastoji da pomogne EU pod sloganom: „Drž` se Evropo! Stiže Turska da ti pomogne.“²⁵

Ekonomski aspekt

Bitno je napomenuti da je Turska gotovo šampion privatizacije, pa je privatizovala i vodovode, a već nekoliko godina razmatra se privatizacija voda – reka i jezera.²⁶ Međutim, za razliku od istočnoevropskih zemalja, privatizacija u Turskoj mahom ide naruku turskim kompanijama čiji su vlasnici turski državljani. Tako sve ostaje „u kući“. Ono što je povoljno jeste i porast industrijske proizvodnje ili rast realne ekonomije.²⁷ Poslovne veze Erdoganove stranke i turskih kompanija dugoročno obezbeđuju kontrolu islamistima u slučaju gubitka političke vlasti na izborima. Tako pored turskog intelektualca, propovednika i biznismena Fetule Gulena (*Fethullah Gülen*), AKP ima podršku lokalnih biznismena okupljenih u *Udruženju nezavisnih industrijalaca i privrednika* (MÜSİAD). Gulenov pokret poseduje dnevne i nedeljne novine („Zaman“), udeo u bankama, niz obrazovnih institucija u mnogim zemljama, a skorije je u turskoj štampi povezivan sa fudbalskim klubom („Fenerbahçe“) i nameštanjem državnog prvenstva.²⁸ Ovaj modernistički pokret prožet idejom osavremenjenog islama, neoliberalne

²⁵ „Hang on, Europe! Turkey will come to help you.“ U: „Euro speaker links Kurdish autonomy to EU accession“, op., cit.

²⁶ Internet, http://www.polarisinstitute.org/turkeys_government_plans_sweeping_water_privatisation_in_run_up_to_world_water_forum_in_istanbul.

²⁷ U oktobru je rast iznosio 7,3 odsto. Videti: http://gazday.com/index.php?option=com_content&view=article&id=906:industrial-production-up-73&catid=1:latestnews&Itemid=111, 09/12/2011.

²⁸ „Fenerbahçe and the Fethullah Gülen community“, May/15/2012, Internet, <http://www.hurriyetdailynews.com/fenerbahce-and-the-fethullah-gulen-community-.aspx?pageID=238&nID=20728&NewsCatID=396>, 28/05/2012.

ekonomije, turskog nacionalizma i religijskog dijaloga neomiljen je u arapskom svetu zbog sumnji da služi kao agent američkih interesa.²⁹

Turski privredni rast je za 2011. prognozirani da će rasti i do 13 odsto i ostvario je zavidnih 8,5 odsto (procenat manje nego prethodne godine), a za 2012. prognoze idu od 1,2 odsto (EUROMONITOR) do 5 odsto (Turska vlada prema *Euronews*).³⁰ Međutim, to ne mora da znači nužno i veću kupovnu moć i životni standard stanovništva s obzirom na privatizacije usluga, čiji je rezultat gotovo po pravilu poskupljenje. Turski konstantni (više od deset godina zaredom) spoljnotrgovinski deficit takođe ukazuje na krhkost privrednih osnova turskog ekonomskog rasta.³¹

Ekonomska politika AKP, koja joj omogućava kontinuitet uticaja u unutrašnjoj politici, bitna je i za spoljnu ekonomsku politiku. Oslobođanjem i omogućavanjem uvećanja kapitala za „anadolske tigrove“, turska im omogućava veće učešće na stranim tržištima za šta je jedan od primera i građevinska korporacija ENKA, u vlasništvu porodice Tara. ENKA je izuzetno aktivna u Rusiji, Ukrajini i Rumuniji, ali i u Albaniji i na Kosmetu.³²

Politički aspekt

O starom usmerenju turske politike, koja je sa Erdoganovim vladama dobila samo eksplicitniji ton,³³ jasno svedoče ovogodišnji ali i raniji govori i izjave turskog predsednika vlade i ministra spoljnih poslova (poput one ministra spoljnih poslova Davutoglua koji je u Sarajevu 2009. govorio simbolično ali najavljujući i novu realnost, o povratku na konjima). Na poslednjim parlamentarnim izborima u Turskoj EU nije bila jedna od važnijih tema nijednoj bitnijoj političkoj snazi u turskom parlamentu, ni vladi ni opoziciji.³⁴ Predsednik vlade Turske Redžep Tajip Erdogan, prvi put na svom inauguracionom govoru nijednom nije pomenio Evropsku uniju. Prethodna dva puta 2002. i 2007. godine to nije bio slučaj. On je ovom prilikom, juna 2011, pored turskih građana pozdravio i 'sestrinske narode' u Bagdadu, Kairu, Sarajevu, Bakuu, Nikoziji i drugde. Erdogan je izjavio i da je pobeda AKP (Partije pravde i razvoja) nada za sve ugnjetene narode, dalje govoreći „Sarajevo je dobilo koliko i Istanbul, Bejrut koliko i Izmir,

²⁹ Jedan od najvećih poznavalaca ovog pokreta prof. Hakan Javuz (*Hakan Yavuz*) koautor je knjige o pokretu, a o njemu je dao i veliki intervju 2007. godine: "Gülen Movement: Modern Expression of Turkish Islam", Internet, <http://www.turkishweekly.net/comments.php?id=106#>, 05/03/2007.

³⁰ Country factfile, Turkey, Internet, <http://www.euromonitor.com/turkey/country-factfile>, 28/05/2012.

³¹ Internet, <http://www.tradingeconomics.com/turkey/balance-of-trade>, 09/12/2011.

³² Internet, <http://www.enka.com/Enka.aspx?MainID=65&ContentID=74>.

³³ Radi se o neoosmanističkoj politici, koja je svakako ideološka, ali pragmatična u realizaciji. To je, kako objašnjava Darko Tanasković, sjedinjenost islamizma, turkizma i osmanskog imperijalizma. Tanasković, I izdanje, str. 19.

³⁴ "Europe put on the back burner in Turkish election campaign", 10.06.2011, Internet, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15135701,00.html>, 27/10/2011.

Zapadna obala i Gaza koliko i Dijarbakir". „Bliski istok, Kavkaz i Balkan dobili su (pobedom AKP) koliko i Turska."³⁵ Na istom fonu su i izjave Erdogana da Palestinci kada dolaze u Tursku dolaze u svoju kuću, kao i da je Balkan srce Turske.³⁶

Zvanična Ankara se, sprovodeći politiku izrastanja u silu, sukobila i sa EU direktno, time što je njen premijer Erdogan ove godine pretio članici EU – Kipru. Predsednik vlade Turske je jula 2011. izjavio da Turska gubi strpljenje sa vladom kiparskih Grka a sada preti Kipru i zbog radova na eksploataciji energenata u vodama Kipra.³⁷ Tako odnosi Turske i EU prerastaju u podelu sfera interesa i manje sukobe (oko Kipra). U ovoj podeli one balkanske zemlje za koje nije predviđena ili je neizgledna integracija u EU (Srbija, BiH, Makedonija i eventualno Albanija), treba da uđu u tursku interesnu sferu. Pri tome je Srbija poprište ambicija kako Turske i Nemačke tako i regionalnih članica, Mađarske na prvom mestu i eventualno Rumunije u manjoj meri.

Regionalna uloga

Debata u turskom parlamentu (28. novembar 2011) o Balkanu i predstavljanje inicijative o navodnom balkanskom parlamentu ukazuju na namere Turske da zemlje regiona koje nemaju EU perspektivu integriše u neku vrstu ekonomske, kulturne a zatim i političke unije.³⁸ O ekonomskim pa i političkim integracijama balkanskih država sa Turskom još je 1998. pisao karijerni turski diplomata Levent Bilman, koji od 8. februara ove godine vodi Kancelariju za politiku posredovanja u okviru Odeljenja za politička pitanja UN (*United Nations Department of Political Affairs*).³⁹

Srbija je od 2009. godine počela da gradi sve bolje odnose sa Turskom, zemljom koja ne prestaje da lobira u svetu a pogotovu među islamskim zemljama za priznavanje nezavisnosti Kosova i Metohije. Turska pored toga želi i da se nametne kao posrednik u odnosima zemalja Zapadnog Balkana ali donekle i kao posrednik Srbije i BiH, pre svega, prema EU.

Turska je nesumnjivo jedan od glavnih podržavalaca albanskih secesionista u Prištini. Vlade u Ankari takođe su negativnije određene

³⁵ "Turkish Foreign Policy in the AKP's Third Term", *PONARS Eurasia Policy Memo* No. 189, September, 2011, Internet, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pepm_189.pdf, 22/10/2011, p. 1.

³⁶ „Turski premijer: Balkan je srce Turske", *Vaseljenska TV*, 29/09/2011, Internet, <http://www.vaseljenska.com/vesti-dana/turski-premijer-balkan-je-srce-turske/>, 21/10/2011.

³⁷ Internet, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4124435,00.html>.

³⁸ Navedena inicijativa ne mora biti od velikog značaja, posebno imajući u vidu da dolazi od strane Rifata Saita, turskog privrednika albanskog porekla, koji se već izvesno vreme zalaže za Balkan ujedinjen oko Turske. Videti: <http://webpublicapress.net/?p=5304>.

³⁹ Levent Bilman, "The Regional Cooperation Initiatives in Southeast Europe and the Turkish Foreign Policy", op., cit.

spram pozicija srpskog naroda u BiH, dugoročno šireći simpatije među islamskim stanovništvom.

Turska manjina na Kosmetu ima političku partiju *Turska demokratska partija Kosova* (*Kosova Demokratik Türk Partisi*) sa tri poslanika u kosovskom parlamentu. Njihova populacija na Kosmetu počesto je i predmet manipulacija, proizvoljnosti i nekompetentne (zlo)upotrebe. Prema rezultatima poslednjeg popisa iz 1991, turska manjina na KiM brojala je 10.838 pripadnika ili oko pola procenta pokrajinskog stanovništva.⁴⁰ Međutim, procene o broju Turaka i posle iseljavanja tokom 90-ih, kreću se i do 50.000. Iako se može reći da je određeni deo Turaka pod pritiskom albanske zajednice na određeni način bio prisiljen da se izjašnjava drugačije, varijacije u brojkama ukazuju na moguće manipulacije.⁴¹

Turska i muslimani

Odnos Turske i drugih zemalja prema muslimanima u Srbiji zasniva se na njihovoj brojnosti, značaju na Balkanu i potencijalu za saradnju odnosno uticaj islamskih zemalja u Srbiji i šire.

Islamska zajednica u Srbiji koju predvodi muftija ef. Muamer Zukorlić u javnom delovanju izrazito se oslanja na bošnjački islam i veze sa BiH, što se jasno vidi i na sajtu Mešihata.⁴² Rasim Ljajić je, kao i Ugljanin, vremenom došao u sukob sa Zukorlićem zbog političkih ambicija muftije. Ono što je simptomatično za turski uticaj jeste da je zvanična Ankara posredovala u pomirenju Rasima Ljajića i Sulejmana Ugljanina.⁴³

Utemeljena u Srbiji, IZS je na čelu sa reisom (*reis-ul-ulema*) Ademom Zilkicem, ostvarila kontakte i sa Turskom. Njen poglavar (*reis*) Zilkic je juna 2008. posetio Tursku, i sastao se sa brojnim zvaničnicima pa i predsednikom vlade Tajipom Erdoganom.⁴⁴ Indikativno je da je IZS u dobrim odnosima i sa Iranom i Turskom, dvema islamskim regionalnim silama. Posle podrške ambasade Turske, i ambasada IR Irana podržala je „koncept IZ Srbije”.⁴⁵ Iran održava veze sa IZS i preko Islamskog kulturnog centra u Beogradu. Sulejman Ugljanin, predsednik SDA i Bošnjačkog nacionalnog veća (nezvanično podržavalac IZS) u svojstvu ministra bez portfelja, primljen je od strane predsednika Turske Abdulaha Gula novembra 2008.

⁴⁰ Videti: Nazif Mandacı, "The Turks of Kosovo and the Protection of Minority Culture at the Local Level", *The Center for Strategic Research Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey*, Internet, <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume9/June-August2004/nazif.pdf>, 03/05/2009.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Videti: http://www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_ezine&Itemid=780.

⁴³ "Ljajić i Ugljanin javno se rukovali u Novom Pazaru", *Politika*, Internet, <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Ljajic-i-Ugljanin-javno-se-rukovali-u-Novom-Pazaru.lt.html>, 14/11/2011.

⁴⁴ *Bilten rijaseta Islamske zajednice Srbije*, br. 2, juli-avgust, 2008, str. 25.

⁴⁵ „Ambasador Irana u pratnji Zilkica", *Glas javnosti*, 10. decembar 2007.

Ipak, ne može se reći da Turska niti Iran zapostavljaju zajednicu predvođenu ef. Muamerom Zukorlićem. Prvog dana aprila (2009. godine) delegacija Iranske ambasade posetila je kako Zukorlića tako i stranku ministra Ljajića u Novom Pazaru, da bi posetila i predstavnike Bošnjačkog nacionalnog veća Sulejmana Ugljanina⁴⁶ (u pogledu verski ekstremnih vehabija zanimljiva su zapažanja direktorke Turskog kulturnog centra u Novom Pazaru da oni (vehabije) dobijaju instrukcije u Beču.

Dakle, Turska barem tri godine održava kontakt sa IZS, ona je u međuvremenu posredovala u pomirenju dve glavne partije Bošnjaka – SDP i SDA, a sada je od naših vlasti prihvaćena kao glavni arhitekta ujedinjenja srbijanskih muslimana.

Najnovija inicijativa Turske o pomirenju dveju islamskih zajednica je, za sada, propala, jer se na osnovu Nacrta sporazum koji je objavio sajt *Sandžaknews* jasno vidi da: 1) države uređuju versku zajednicu, što se kosi sa sekularnim uređenjem; 2) strane države, Turska i BiH učestvuju u uređenju verske zajednice u našoj državi – Srbiji, što narušava suverenitet i omogućava dodatni uticaj ovim državama (tačka Nacrta koja glasi: Realizaciju sporazuma kao i proces sprovođenja izbora nadgledaće nezavisna komisija koja će se sastojati od 6 članova, po dva iz Srbije, Turske i BiH); 3) Turska postaje glavni verski kontrolor muslimana u Srbiji što je nedopustivo (tačka 11. Jedinstvena Islamska zajednica sarađivaće sa islamskim zajednicama u BiH, Turskoj i drugim zemljama. Ona bi se konsultovala sa verskim i intelektualnim vlastima u Turskoj u vezi sa značajnim pitanjima koja se tiču islama i muslimana na Balkanu, u Evropi i svetu).⁴⁷ Tom prilikom, ministar spoljnih poslova Turske Davutoglu dramatisovao je situaciju u Sandžaku rečima: „Rešavanje ovog pitanja je važno za mir muslimana u Sandžaku i domaću mir u Srbiji.”⁴⁸

Turska, EU i region

Izveštavajući o kritikama Turske od strane Evropske komisije, turska dnevna novina na engleskom *Today's Zaman*, javila je u oktobru 2011. o uslovljenoj preporuci za kandidaturu Srbije.⁴⁹ Imajući u vidu da se radi o vrlo čitanom internet portalu sa štampanim izdanjem, koje važi za umereno islamističku novinu, zanimljivo je da je uređivačka politika lista takva da u vesti o Turskoj i Uniji pola sadržaja posveti odnosima Srbije i EU. To nije

⁴⁶ "Serbia: Iranian embassy delegation, Sandzak officials discuss culture, economy", Apr 01, 2009, Internet, <http://www.zibb.com/article/5176309/Serbia+Iranian+embassy+delegation+Sandzak+officials+discuss+culture+economy>, 12/04/2009.

⁴⁷ Internet, <http://www.sandzaknews.com/vijesti/drustvo/4283-ekskluzivno!-nacrt-sporazuma-o-ujedi-njenju-islamske-zajednice.html>, 26.10.2011.

⁴⁸ "Turkish FM: Turkish-Serbian Relations Improve Stability in Balkans 25 October 2011", Internet, <http://www.turkishweekly.net/news/125580/turkish-fm-turkish-serbian-relations-improve-stability-in-balkans.html>, 28/10/2011.

⁴⁹ "EU says Turkey's entry bid stalled, criticizes Ankara on Cyprus gas dispute", op., cit.

slučajno, radi se o konstantnoj politici vezivanja vesti iz nekada osmanskih teritorija sa vestima iz Turske. Na ovom tragu su i dole navedene izjave najviših turskih zvaničnika o Balkanu i njegovim zemljama.

Zvanični Beograd je uz politiku „i EU i Kosovo“ bio rastrzan i u međunarodnim odnosima. S jedne strane, kao aspirant na članstvo u Evropskoj uniji (perspektiva koja s protokom vremena deluje podjednako daleko) i sa druge kao borac za očuvanje teritorijalnog integriteta (zapravo države), obraća se istovremeno sukobljenim politikama bliskoistočnih zemalja i zajedničke evropske spoljne politike. Pored toga, glavni politički regionalni (a van regiona) partner Srbije postala je (za kratko) Turska koja je bila najaktivnija zemlja u lobiranju za priznanje albanskog Kosova kao države od strane islamskih zemalja. Ne samo to, Turska direktno podstiče secesionističke vlasti u Prištini na obračun sa preostalim institucijama Srbije na Kosovu i Metohiji. U tom kontekstu Davutoglu je u Prištini avgusta 2011. izjavio: „Ne želimo paralelne institucije na Kosovu i želimo da Kosovo sprovedi suverenitet na celoj svojoj teritoriji.“⁵⁰

Kako turski ambasador u Srbiji tako i predstavnici turske privrede, organizacija civilnog društva i istraživačkih centara povezanih sa vladajućom strankom, u neformalnim razgovorima ističu s jedne strane shvatanje da EU ne želi da primi Tursku ali ističu i da sama Turska i nije značajno zainteresovana za integraciju. Ono što Turska ima u planu za balkanske zemlje, koje nisu i neće postati članice, jeste neka vrsta balkanske unije. Ta unija bi kao i EU počela na ekonomskim ali i kulturnim osnovama sa potencijalom za političku uniju. Erdogan je u septembru (2011) u Njujorku ponovio da zemlje Balkana i Turske treba da imaju zajedničku budućnost i naveo: *Sudbina Sarajeva je sudbina Jedrena, sudbina Skoplja je sudbina Kosova, sudbina Palestine je sudbina Istanbula*. Zanimljivo je i značajno vezivanje Skoplja za sudbinu okupirane i od strane albanskih secesionista otete teritorije Srbije. Tada bi se moglo postaviti pitanje da li to Erdogan u slučaju nedovoljne saradnje Makedonije predviđa podelu te zemlje? Posle šest meseci odgovor je stigao u medijima na albanskom jeziku koji izlaze u južnoj srpskoj pokrajini. Tako su novine „Bota Sot“, internet portali *Graviteti.com* i *Shqiptarja.com* preneli navodnu izjavu turskog predsednika vlade, kako je Turska spremna da vojno pomogne albansku braću koja zaslužuju veću državu. U ovoj navodnoj izjavi navodi se i pretnja opstanku Makedonije ukoliko se ne povede više računa o pravima albanskog stanovništva. Najverovatnije i najbliže razumu jeste da Erdogan nije koristio reči koje mu se pripisuju. Imajući u vidu da izjava nije demantovana, verovatno je da se radi o interpretaciji njegovog TV intervjua u kome bi rekao nešto u sličnom „duhu“.⁵¹

⁵⁰ „Davutoglu na Kosovu naglasio zajedničku kulturu, religiju“, Southeast European Times, 30/08/2011, Internet, http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2011/08/30/feature-03,19/10/2011.

⁵¹ Internet, <http://www.graviteti.com/?p=54112>; i <http://www.shqiptarja.com/news.php?IDNotizia=79821&IDCategoria=2736,28/05/2012>.

Međutim, jasno je da za bilo kakvu ekspanzivnu politiku Turske prema Balkanu, vezivno tkivo čini muslimansko stanovništvo. U tom smislu „zeleni transversal“, koja se činila kao mit, zapravo predstavlja viziju strateških mislilaca u Ankari. „Luk koji ide jugozapadno i proteže se od Bihaća, pa kroz srednju i Istočnu Bosnu, preko Sandžaka, Kosova, Albanije, Makedonije, Kirdžalija do Istočne Trakije, za Tursku je balkanska geopolitička i geokulturna žila-kucavica“, tvrdi Davutoglu.⁵²

Jasno je da u odnosima Srbije i Turske sada postoje tri scenarija koja zavise ponajviše od ponašanja same Srbije, i to:

a) Produbljivanje saradnje i ulazak Srbije u sferu turskog političkog, kulturnog i ekonomskog uticaja sa perspektivom integrisanja u nekakvu balkansku uniju (koja bi takođe imala veze sa pojedinim zemljama na Bliskom istoku i na Kavkazu a koje bi Turska eventualno mogla čvršće da veže uz sebe). Takva perspektiva bi podrazumevala određeni stepen političke autonomije za najveći deo Raške ili stavljanje lokalnih muslimana pod direktnu kontrolu Ankare, koji bi bili njihov unutrašnji pritisak na vladu krnje Srbije (bez Kosova i Metohije). Pored gubljenja Kosova i Metohije pitanje statusa Vojvodine takođe bi bilo pokrenuto, ali ne od strane Turske. Postojanje Republike Srpske bilo bi sve neizvesnije, mada Banjaluka i sama ima mehanizme za odbranu svog statusa entiteta;

b) Nastavak ekonomske saradnje uz sprečavanje daljeg upliva u suverenitet Srbije i mešanje Turske u delovanje islamskih zajednica ili zajednice u Srbiji, što ne škodi ni očuvanju teritorijalne celovitosti ni odnosima sa EU. Politika jačanja Turske na Balkanu, usmerena na stvaranje neke unije koja bi gravitirala oko Ankare ili Istanbula, nikako ne bi odgovarala Srbiji zbog demografske premoći i različitih interesa dveju zemalja. S druge strane ekonomska i kulturna saradnja (ne i ona koja podrazumeva tursku kontrolu islamskih zajednica na teritoriji Srbije), ali i aktivnija politika u BiH, prinudili bi Tursku da sa više respekta pristupa Srbiji. Ova saradnja je dobra i za Italiju koja je važan ekonomski partner i Turskoj i Srbiji;

c) Sukobljavanje sa Turskom, uz afirmaciju i drugih partnerstava, između ostalog sa Rusijom i Izraelom, što bi unekoliko umanjilo pritisak Turske. Sukobljavanje se svakako odnosi na različito viđenje budućnosti prevashodno Srbije i Republike Srpske, a zatim i ostatka Balkana i protivljenje delovanju Turske na KiM i u Bosni u onoj meri u kojoj je ono antisrpsko. Srbija u ovome ne može očekivati podršku SAD (koju ne može očekivati za odbranu iole značajnijeg nacionalnog interesa Srbije), ali je pitanje u kojoj meri su interesi Nemačke komplementarni sa pretenzijama za stvaranje balkanske unije. Rusija je ovde prirodni saveznik jer njoj nikako ne odgovara da na geostrateški važnom putu ovlada Turska (već važna kao jedna od tranzitnih zemalja za transport energenata) koja na Kavkazu i

⁵² Prema: Darko Tanasković, *Neoosmanizam: Doktrina i spoljnopolitička praksa*, I izdanje, Službeni glasnik, 2010, str. 93. Autor je imao prilike da čuje istovetnu argumentaciju od strane turskih analitičara i univerzitetskih profesora u Tekirdagu, u Turskoj, 2010. godine.

eventualno u Centralnoj Aziji dugoročno ima interese suprotstavljene ruskim; i

d) Nastavak kretanja ka EU uz neopiranje Turskoj da nastavi sa politikom krnjenja Srbije i odvajanja dela ili svih šest opština koje pojedine stranke i udruženja građana nastoje da ujedine u političko-administrativnu celinu pod nazivom Sandžak.

Imajući u vidu nezavidnu diplomatsku poziciju Srbije, oslabljenu vojsku i izuzetno nepovoljnu privrednu situaciju s jedne, ali i sve izraženiju podršku zvanične Ankare balkanskim muslimanima s druge strane, u ovom trenutku najboljom ali i najizgledijom čini se opcija B. Turska svojom politikom promuslimanskog lobiranja i sve očiglednijim mešanjem u unutrašnje poslove Srbije i Makedonije, smanjuje mogućnost za idealistički osmišljenu koncepciju ujedinjenja postosmanskog Balkana oko Ankare. To daje vremena za predah i oporavak države, koja se nakon privrednog i bezbednosnog jačanja može snažnije okrenuti borbi za ostvarenje nacionalnih interesa, pa između ostalog i ostvarenju suvereniteta na celokupnoj teritoriji.

Tursko pristupanje EU ali i pojedinih balkanskih zemalja, prevashodno Srbije, BiH, BJR Makedonije i Albanije, očigledno je na dugom i neizvesnom štapu. Štaviše, ako je EU perspektiva bliža za Tursku nego za zemlje Zapadnog Balkana, kako je rekao predsednik Evropskog parlamenta tokom pomenute majske posete Turskoj, onda je jasno da će se ona izmicati zemljama kandidatima pa čak i pregovaračima, baš kao što se i horizont stalno odmiče posmatraču koji ide napred. Ovo ostavlja prostora Turskoj da pokuša delimično ostvarenje stvaranja alternativnih (neoosmanističkih) integracija na evropskom tlu, što je politika intenzivno vođena prvih godina XXI veka. Međutim, sve otvorenije svrstavanje uz muslimane u smislu podrške onim snagama koje traže teritorijalne autonomije pa i eventualni separatizam, zvaničnu Ankaru nužno dovode u sukob i izazivaju osnovano nepoverenje u zemljama koje bi Turska okupila oko sebe. Dugoročno negativni spoljnotrgovinski bilans, sve neizvesnija EU budućnost i krize na turskim granicama verovatno će podstaći Tursku na agresivniju politiku (pa i ratnu u Siriji) ili temeljitu reorganizaciju ekonomije, što će u svakom slučaju uticati i na njen smanjen manevarski prostor kada je u pitanju njena, na Bliskom istoku već potrošena, politika nultih problema sa susedima.⁵³

Bibliografija

1. Arapoglou, Stergios, Major, Hellenic Air Force, "Dispute in The Aegean Sea The Imia/Kardak Crisis", AU/ACSC/011/2001-04, April 2002, Maxwell Air Force Base, Alabama, Internet, 22/05/2012.
2. Biagini, Antonello, *Storia della Turchia contemporanea*, Milano, 2002.

⁵³ Miloš B. Marković konstatuje delimični krah ove politike na Bliskom istoku u tekstu: „Turski spoljnopolitički ‘preokret’: Slučaj Sirije”, *Međunarodna politika*, God. LXIII, br. 1145, januar-mart 2012, str. 51-53.

3. Bilman, Levent, "The Regional Cooperation Initiatives in Southeast Europe and the Turkish Foreign Policy", *Perceptions Journal of International Affairs*, Volume III, Number 3, September–November 1998.
4. *Bilten rijaseta Islamske zajednice Srbije*, br. 2, juli-avgust 2008.
5. "EU says Turkey's entry bid stalled, criticizes Ankara on Cyprus gas dispute", *Today's Zaman*, 12 October 2011, Internet, <http://www.todayszaman.com/news-259646-eu-says-turkeys-entry-bid-stalled-criticizes-ankara-on-cyprus-gas-dispute.html>, 19/10/2011.
6. "EU-Turkey relations", Internet, http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/turkey/relation/index_en.htm, skinuto: 25/10/2011.
7. "Fenerbahçe and the Fethullah Gülen community", May/15/2012, Internet, <http://www.hurriyetdailynews.com/fenerbahce-and-the-fethullah-gulen-community-.aspx?pageID=238&nID=20728&NewsCatID=396>, 28/05/2012.
8. FOREIGN TRADE STATISTICS, MARCH 2012, No: 10805, Republic of Turkey – TurkStat, 30/04/2012, Internet, <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10805>, 25/10/2011.
9. Janković, Slobodan, „Bliskoistočna kriza i njen uticaj na Srbiju“, Radni nalog MSP, Beograd 2009.
10. KONDA Research and Consultancy – Religion, secularism and the veil in daily life, prema Vikipediji, Internet, http://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Turkey#cite_note-5, 26/10/2011.
11. Mandacı, Nazif, "The Turks of Kosovo and the Protection of Minority Culture at the Local Level", *The Center for Strategic Research Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey*, Internet, [http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume 9/June-August2004/nazif.pdf](http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume%209/June-August2004/nazif.pdf), 03/05/2009.
12. Marković, B. Miloš, „Turski spoljnopolitički 'preokret': Slučaj Sirije“, *Međunarodna politika*, God. LXIII, Br. 1145, januar–mart 2012.
13. Morelli, Vincent, "European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations", *Congressional Research Service* RS22517, September 9, 2011, pp. 2–11.
14. Mr Erdoğan goes to Germany, Mar 1st 2011, Internet, <http://www.economist.com/node/21016433>, 03/10/2011.
15. "Speech by Martin Schulz, President of the European Parliament for the Opening of the 'Civil Society Facility – Parliamentary Exchange and Dialogue'", *European Parliament* 28-05-2012, Internet, http://www.europarl.europa.eu/the-president/en/press/press_release_speeches/speeches/sp-2012/sp-2012-may/speeches-2012-may-6.html, 30/05/2012.
16. Tanasković, Darko, *Neoosmanizam: Doktrina i spoljnopolitička praksa*, I izdanje, Službeni glasnik, 2010.
16. Tanasković, Darko, *Neoosmanizam: Doktrina i spoljnopolitička praksa – Povratak Turske na Balkan*, II izdanje, Službeni glasnik, 2011.
18. Turkey, TRADE A2 – CG/MP, 8-Jun-11, Internet, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113456.pdf, 24/10/2011.
19. "Turkish FM: Turkish-Serbian Relations Improve Stability in Balkans 25 October 2011", Internet, <http://www.turkishweekly.net/news/125580/turkish-fm-turkish-serbian-relations-improve-stability-in-balkans.html>, 28/10/2011.

20. "Turkish Foreign Policy in the AKP's Third Term", PONARS Eurasia Policy Memo No. 189 September 2011, Internet, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pepm_189.pdf, 22/10/2011.
21. Yavuz, Hakan, "Gülen Movement: Modern Expression of Turkish Islam", Internet, <http://www.turkishweekly.net/comments.php?id=106#>, 05/03/2007.

Slobodan Janković, M.A.

ANKARA-BRUSSELS RELATIONS AND THEIR REFLECTION ON THE BALKANS

ABSTRACT

The paper consists of seven chapters presenting the history and nature of relations between Turkey and the European Union and their influence on the Turkish policy towards the Balkan countries. The author notes that a constant re-Islamization of the political elite and of the public space has been going on since the first multiparty parliamentary elections in 1950. It culminated with the rise to power of the Justice and Development Party in 2002. Relations between the EU and Turkey indicate that a definite slowdown or pause has probably occurred, which both players are aware of, and to which both parties have contributed. The seemingly paradoxical fact is that the EU was a key external instigator of weakening of the traditional stronghold of secularism – the Turkish military. Disillusioned by the possibility of entering the EU Turkey emphasizes its independent policy by projecting itself as a regional power that should restore the influence of Minor Asia in some countries that were once a part of the Ottoman Empire. The last chapter discusses the decreasing possibility of carrying out this plan, at least when it comes to the Balkans.

Keywords: Turkey, EU, Serbia, secularism, Balkans.